

Adomák és tanítómesék. Kriza János kéziratos hagyatékából Tiboldi István gyűjtése. Sajtó alá rendezte Mészáros József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1988. 469 l.

Kriza János neve az irodalmi köztudatban összeforrt az első átfogó székely népköltészeti gyűjtemény, a *Vadrózsák* összeállításával. Mai felfogásunk szerint a jó gyűjtő a nép között járva a helyszínen jegyzi le a folklórt, ügyelve még a hangtani sajátságokra is. Mi több, lehetőleg magnetofonnal rögzíti, és hangszalagtárba helyezi a hiteles, szerencsés pillanatban megörökített előadást. Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy mikor volt Krizának ideje a korabeli nehézkes közlekedési viszonyok között gyűjtő körutakra járni, hiszen már 18 éves korától, 1829-től Kolozsvárhoz kapcsolódik élete: diák, majd helybeli lelkész, az Unitárius Kollégium tanára, végül püspök. Külföldi tanulmányútját említik életrajzai, de gyűjtőútjait nem. Ennek oka az, hogy más volt akkor a népköltészeti gyűjtés módszere. A gyűjtő feladatának azt tartották, hogy ismerje a táj előadóinak szellemét, észjárását, nyelvét és az emlékezetből felidézett, vagy variánsokban rendelkezésre álló szövegekből megalkossa a legideálisabb változatot. A magyar irodalomban először 1861-ben Arany János fogalmazta meg ezt a módszertant, s nem kétséges, hogy ezen az úton járt Kriza is. Minthogy munkája Kolozsvárhoz kötötte, segédgyűjtőkkel dolgozott, akik a szintén emlékezetből lejegyzett alkotásokat be-beküldték Krizának. Lehetek vagy negyedszázan, még felüknek sem ismert a neve. Vidéki lelkészek, iskolamesterek voltak. Kriza csak összefogta valóságos mozgalmukat, megszűrte, stilizálta, ha kellett „visszanépiesítette“ a beküldött alkotásokat, mert azokon gyakran a segédgyűjtők túlságosan rajtahagyták kézjegyüket.

Ennek a gyűjtőmozgalomnak volt egyik pillére Tiboldi István. Nevét eddig alig tartották számon. Egyetlen önálló kötetben megjelent szatirikus költeménye hírnév helyett inkább bosszúságot szerzett neki. Jóformán csak Szinnyei József nagy életrajzgyűjteményének XIV. kötete örökölte meg emlékét 20 sorral, hiányos adatokkal. A Kriza gyűjtésével kapcsolatos irodalomban inkább negatív példaként utalnak rá, mint aki túl mesterkéltséggel szövegeket küld be és nem tartja tiszteletben a lejegyzés fonetikai hűségére vonatkozó kívánalmakat. Most, hogy mennyiségileg is tekintélyes gyűjtésének kézirata előkerült s nyomdafestéket látott, egyéniségéről időszerű összegyűjteni a néhány emlékcikkben megjelent adatot. Különösen egykori tanítványa, Jakab Elek írt róla szép „Élet- és neveléstörténeti rajzot“ (Néptanítók Lapja, 1879), de Réthi Lajos tanfelügyelő, Úrmösi Kálmán lelkész és Kanyaró Ferenc irodalomtörténész is hozzájárultak ahhoz, hogy emléke ne merül-

hessen a feledés homályába. A most megjelent kötet legalább jegyzetben összefoglalhatta volna Tiboldi életútjának adatait.

Népköltőnk az Udvarhely széki Szentmiklós községben született szabadszékely családból 1793-ban. Hét éves korától a siménfalvi elemi iskolában Bodor János tanítványa, majd a székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumban tanul, s 1810 februárjától lesz tógás diák. 1813-ban kerül a kolozsvári kollégiumba és itt fejezi be tanulmányait. Egy ideig Tordán szenior, 1819-től 1844-ig az akkori első rangú eklézsiának számító Szentgericén iskolamester. Nőtlen marad. Negyedszázadnyi tanítóskodása nem csak az 5 és 15 év közötti tanévenkénti 80—90 fiú- és 25—30 leánytanítványának, hanem az egész mintegy 1000 fős falunak maradandó élményt jelentett. Tiboldi ugyanis ünnepi verseket írt karácsonyra tanítványainak, olyanokat, amelyek azok tehetségére, hajlamaira, szüleire, a tanulásra vonatkoztak, továbbá párverseket (veszekedő verseket), amelyekben 2—3 érettebb fiú, leány vitakozott valamely erkölcsi elvről, erényről, ostoroztak valamely hibát. „A karácsonyi ünnep kettős ünnep volt éppen e versekért, mik az egész falut vidám hangulatban tartották“ — írja Jakab Elek. E versikéket házról házra járva szavalták el a tanulók. Ugyancsak a nagy történész állapítja meg: „Szentgericén egyetlen fiú és leány sem volt Tiboldi korában, aki írni, olvasni, számolni és énekelni nem tudott volna. Pedig akkor az iskolába járást rendelő törvény csak a Tiboldi lelkiismeretében élt“. Hívták Tiboldit magasabb, éppen lelkészi állásba is, de „inkább akart első mester lenni egyházában, mint utolsó vagy közép állású vagy -reputációjú pap“. Tiboldi tehetségét alkalmi versek írásában is gyümölcöszttette: lakodalmi és sírversek, halotti búcsúztatók, névnapi köszöntők hosszú sora került ki tolla alól. S az élet fintora, hogy egy verse miatt kellett elhagynia Szentgericét: 1841-ben jelent meg Marosvásárhelyen 54 lapos füzetnyi satirikus költeménye, *Bacchus Szent Gerlicéi Utazása*. (Ő következetesen Szent Gerlicét írta!). Ez a híres bortermő esztendőben, 1834-ben keletkezett, s végigvezeti Bacchust a falun, bemutatja a bortermő hegyeket, az életből vett példákkal ostorozza az iszákosságot. Szentgerice lakói rossz néven vették tanítójuk ilyenén oktatását, s ellene fordultak. Ő maga 1844 nyarán kelt búcsúlevelében reumas, dagadásos lábfájására hivatkozva mondott le állásáról.

Elete hátralevő 36 évét szülőfaluja kis házas telkén élte le. Miután meggyógyult, újra tanítani kezdett, hol Szentmiklóson saját házában, hol Kis- és Nagykedében, mert egyik helyen sem volt rendes tanítói állás. A szülők többnyire természetben fizettek, megművelték kis birtokát. Nyaranta járta a Székelyföldet, meghallgatta, gyűjtötte a népköltészetet, s maga is elmondta verseit, meséit. Jakab Elek kérte fel, hogy műfajonként csoportosítva küldjön el neki egy-egy köteg lejegyzett művet. 1856-tól juttatta el pár forint honoráriumért a kötegeket Kolozsvárra, melyek Jakabnál 4—5 vaskos csomagra növekedtek: tanítómesék, adomák, népies és tündérmesék, karácsonyi versek, székely szólamok és tájszók, tánc közötti versmondatok. Tiboldi még 80 évesen is tanított, állandóan átmásolta, rendezte műveit. Utolsó éveiben Buzogány Áron közbenjárásának köszönhetően évi 100 ft. minisztériumi segélyben részesült, s Jakabházy Zsigmond „tekintetes úr“ biz-

tosított számára szállást, ellátást. 1880. április 17-én halt meg, s 19-én temették el a kedei templom kerítése mellé: Péterfi Mihály kedei pap mondotta a beszédet. Ürmösi Kálmán siménfalvi lelkész pedig az imát. Mint a Keresztény Magvető (1880. 157—158 l.) beszámol róla, a környékbeli papság nem jelent meg kellő számban. Irományait Jakabházy Zsigmond őrizte, s a szerkesztő véleménye szerint azokat a székelykeresztúri gimnázium könyvtárában kell elhelyezni.

Jakab Elek megírta, hogy a nála összegyűlt Tiboldi-féle kézirat-kötegeket, mikor egyszer megszorult, 100 forintért eladta Mikó Imrénnek, aki azokat Kriza rendelkezésére bocsájtotta. Kötetünk bevezetője szerint valószínűleg, mikor Jakab Elek összegyűjti 1875 után Kriza hagyatékát, akkor kerül vissza a Tiboldi-gyűjtés hozzá, s Jakab Elek könyvtárának kéziratanyagaként 1875—1876-ban veszi meg, illetve kapja ajándékba a székelykeresztúri Unitárius Gimnázium. Mi a Keresztény Magvető fentebbi híradására utalva meggondolkoztatónak tartjuk, hogy nem a Tiboldi halálát követően, mint az ő hagyatéka jutott a kézirat-köteg Székelykeresztúrra.

A gimnáziumi könyvtárat az 1950-es években átszállították Marosvásárhelyre, a két teherautónyi ömlesztett anyagból az egyik a megyei könyvtárba került s ebben bukkant rá Mészáros József főkönyvtáros Orbán Balázs 150 eredeti fényképére (melveket 1971-ben megjelentetett a Kritérium Könyvkiadó), s arra az 1056 lapos kéziratanyagra, melyet Kriza-hagyatékaként e kötetben értékesít.

Pontosabban, az egész anyag több mint felét, az azonos kézírású 640 kéziratlapot kitevő részt: négy füzetnyi, összesen 1232 adomát és 325 „eredeti mesét”. Miről szólnak ezek a több mint egy és negyedszázaddal ezelőtt lejegyzett népköltészeti alkotások? A XIX. századi székely faluról. Annak valóságos kis monográfiáját nyújtják. Szerepel benne a jó és rossz gazda, az iszákos férj, a kikapós asszony, a gyermekét nevelő szülő, a meggyötört szolgáló, a buta és a ravasz inas, a kántortanító, a harangozó, a pap és persze a diák is, nagyon gyakran ciszánv, s ritkábban a zsidó. Tipikus helyzetekben jelennek meg. A halál, temetés, kivégzés, esküvő, ünnepek, nagy hó, szárazság alkalmat ad az anekdoták születéséhez. Hogy a pap milyen fontos szerepet játszott a falu életében, azt bizonyítja, hogy 150 anekdotában s több tanítómesében is szerepel. Olvashatunk szalmázó, unalmasan prédikáló, iszákos, túl hosszán prédikáló lelkészeiről. Kedves eset lehetett, mikor a lábadozó, de templomba menéstől még néhány hétig eltiltott „hivatá-lában fontos nap a közelebbi vasárnapon a szónoklat kívánságától ó-ve“ laitoriat támaszt a templom ablakához, s azon át „bepredikál“ híveinek. Néha egy-egy kollégiumi tanár, ügyvéd, patikus, orvos is szerepel, de ezek kapcsolata a faluval egészen véletlenszerű. Az adomák egy része anekdotává bővül, ugyanakkor a tanítómesék néhányra, főleg az emberszereplőket felvonultatók, inkább adomának tekinthetők. Az állatszereplős, tanulsággal záruló tanítómesék az ezonuzsi hagyományokat követik. Nem folyamatos olvasásra való ez a kötet, hanem időnkénti ki-kapcsolódásra, bele-beolvasásra.

Mészáros József a kötet összeállításakor kétféle szempontot is szem előtt tartott. Egyrészt tudományos jelleget igyekezett biztosítani, más-

részt a szélesebb olvasóközönség igényeihez is igazódott. A *Hagyomány és humor százados sorsa* című, közel félszáz oldalas, jegyzetekkel ellátott bevezető tanulmány összefoglalja a Kriza-kutatás eddigi eredményeit, s öt pontban sorolja fel a még elvégzendő feladatokat, majd Tiboldi munkásságát, a kézirat sorsát ismerteti, végül műfaji kérdéseket taglal. Mintegy százötven címes könyvészeti válogatása a Krizára és a népköltészetre vonatkozó cikkeket, tanulmányokat, köteteket sorolja fel az 1860-as évektől napjainkig. A szójegyzék pedig az adomák szövegének nyelvjárási, németes—latinos szavait, kifejezéseit magyarázza. A Kriterion Könyvkiadó a *Vadrózsák* 1975-ös Faragó József gondozta kiadásához hasonló védőborítót készíttetett a kötethez, mintha sorozatot sejtetne, csak az a meglepő, hogy e mostani kötet 2 centivel alacsonyabb, a lapszámozást néha a kötésnél le is metszették.

Gaal György

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1988. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 — Cluj-Napoca, Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest VII. Lövölde tér 7 sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul Export-import presa P.O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 46—66 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, amely összeg ugyancsak a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presa P.O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre fizetendő.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICA CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 3007

CUPRINSUL • CONTENTS

Aniversare istorică • Historical Anniversary 137

STUDII • STUDIES

Ferenc Balázs: Dumnezeuul evident • The Evident God 139

Dr. András Bodor: Utopii și filozofii de istorie moderne • Modern Utopias
and History-Philosophies 143György Gaal (pregătit sub tipar): Insemnări autobiografice ale lui Lajos
Kelemen. Partea I. • Biographical Notes of Lajos Kelemen. 1-st Part 155Dr. Pál Binder: Studii cu teme unitariene a preotului evanghelic german
A. Áreas Thorwächter • The Studies Concerning Unitarian of Andreas
Thorwächter 170László Farkas: Biserica unitariană din Orășeni — 200 de ani de la con-
struire • The Church of the Unitarian Parish from Városfalva Is
200 Years old 175**LUCRĂRI OMILETICE • SERMONS**

Dénes Jakab: Oglinda autoexaminării • The Mirror of Selfexamination . 178

Dumnezeul și piinea • God and Bread 181

Dénes Bencző: Vorba este un clopoțel de aur dar și durere • Speaking Is
Golden Bell and Pain 183

Fiii lui Avram • Abraham's Sons 184

László Farkas: Conștiință • Conscience 186

Concepte biblice • Biblical Conceptions 188

Idei, cugetări • Ideas, Thoughts 190

VIATA BISERICIASCA ȘI ȘTIRI • CHURCH LIFE—NEWS. 192**SEMATISM • CHURCH REGISTER. 196****RECENZII • BOOK REVIEWS 203**

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: dr. János
Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori),
György András și Lőrinc Mikó.

Redacție • Editorial

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9, Romania. Tel. 1 52 71

